

Stosunek studentów do *Innego*. Wybrane aspekty dialogu międzykulturowego studenta z prowincji

Maria J. Zajączkowska

Wyższa Szkoła Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu

Streszczenie: We współczesnym świecie niezbędną kompetencją społeczną jest umiejętność komunikowania się z przedstawicielami innych kultur. Oparta na tolerancji, zrozumieniu i szacunku przeradza się ona w dialog międzykulturowy, niezbędny element procesu integrowania narodów, ras i różnych mniejszości mieszkańców Europy. Przeszkodą dla dialogu są towarzyszące integracji zachowania obronne jednych ludzi: stereotypy, uprzedzenia, nietolerancja, wywołane najróżniejszymi cechami innych ludzi. Młodzi, wykształceni ludzie powinni być szczególnie dobrze przygotowani do dialogu międzykulturowego. Powstało więc pytanie: wobec których przejawów ludzkiej odmienności studenci są (nie)tolerancyjni? Wyniki badań prowadzonych w PWSZ w Legnicy w 2008 roku i w WSZ „Edukacja” we Wrocławiu w 2016 roku wykazały, że uprzedzenia i nietolerancja wobec wybranych grup mniejszościowych zajmują mocną pozycję w postawach grupy badanych studentów, szczególnie w kontekście życia rodzinnego i zawodowego. Wskazuje to na konieczność edukacji studentów w zakresie dialogu międzykulturowego.

Słowa kluczowe: dialog międzykulturowy, nietolerancja, postawy komunikacyjne studentów, przejawy ludzkiej odmienności, umiejętność komunikowania się, uprzedzenia

Wprowadzenie

Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie wymienia jako podstawy jednej z wielu kompetencji społecznych: kompetencje osobowe, interpersonalne i międzykulturowe.

Główne umiejętności w zakresie tej kompetencji obejmują zdolność do konstruktywnego porozumiewania się w różnych środowiskach, wykazywania się tolerancją, wyrażania i rozumienia różnych punktów widzenia, negocjowania opartego na porozumieniu, a także zdolność do empatii. Niezbędne jest bowiem, dla powodzenia w kontaktach interpersonalnych i życiu społecznym, rozumienie zasad postępowania i reguł zachowania ogólnie przyjętych w różnych społeczeństwach i środowiskach (np. na uczelni, w szkole, w pracy). Istotna jest przy tym świadomość podstawowych pojęć dotyczących osób, grup, organizacji zawodowych, równości płci i niedyskryminacji, społeczeństwa i kultury.

Świadomość różnic w połączeniu z rozumiejącym stosunkiem do odmienności, który cechuje udane formy dialogu w spotkaniu odmiennych kultur, może skutkować m.in. przewartościowaniem pewnych ich przestrzeni. Twórcze spotkania przedstawicieli różnych środowisk mogą przeobrazić się w dialog międzykulturowy, rozumiany w ujęciu dokumentu europejskiego jako pożądany efekt spotkania z inną kulturą¹.

Dialog ów stanie się wkrótce koniecznym elementem codzienności, ponieważ współczesny świat otwiera się dla i na wszystkich, i tracąc swe sztywne podziały, wydzielone tożsamości, powoli i konsekwentnie miesza się i różnicuje. Szczególnie widać to zjawisko na terenie Europy, gdzie dokonujące się przemiany spowodowały konieczność integracji we wszystkich dziedzinach życia. Choć jest to proces scalający, ukierunkowany na spotkanie i dialog, współdziałanie i współpracę, nie jest on łatwy ani szybki.

Według Przemysława Grzybowskiego współczesne zróżnicowanie kulturowe społeczeństw Europy jest skutkiem następujących zjawisk:

- migracji (podróżujący w różnych celach i uchodźcy),
- internacjonalizacji (proces przemian społeczno-politycznych, zachodzących we wszystkich krajach europejskich, charakteryzuje go współuczestnictwo w działalności publicznej i społecznej przedstawicieli różnych krajów i narodów),
- europeizacji (proces integracji polityczno-gospodarczej, zachodzący wskutek powstania Wspólnoty, a następnie Unii Europejskiej),
- fragmentaryzacji (proces będący reakcją na globalizację, zachodzi w społecznościach lokalnych, regionalnych, a także w sferze jednostkowej, przejawia się w dążeniach do autonomii, wynikających ze wzrostu świadomości posiadania odrębnej od globalnych wzorców tożsamości kulturowej),
- rodzenia się postaw obronnych w celu zachowania odmienności i odrębności, tożsamości zarówno grupowej (wspólnotowej), jak i jednostkowej².

1 Zob. Europejski Rok Dialogu Międzykulturowego, www.dialog2008.pl/, dostęp: 10.10.2010.

2 P. P. Grzybowski, *Edukacja europejska. Od wielokulturowości do międzykulturowości. Koncepcje edukacji*

Ostatnie z wymienianych zjawisk, jakkolwiek naturalne i przewidywalne z punktu widzenia psychologii społecznej, stanowi problem i przeszkodę w integrowaniu się ludzi oraz w prowadzeniu dialogu międzykulturowego. Do zachowań obronnych należą bowiem stereotypy rozumiane jako generalizacja odnosząca się do grupy, w ramach której identyczne charakterystyki zostają przypisane wszystkim jej członkom niezależnie od rzeczywistych różnic między nimi. Poglądy te, ubarwione negatywnymi emocjami, tworzą uprzedzenia – rozumiane jako nieracjonalna, wroga bądź negatywna postawa dotycząca wyróżniającej się grupy ludzi, oparta wyłącznie na ich przynależności do tej grupy. Te zaś prowadzą do szkodliwych społecznie zachowań, czyli nietolerancji, rozumianej jako dyskryminujące, nieusprawiedliwione, negatywne działanie skierowane przeciwko członkowi danej grupy, wyłącznie ze względu na przynależność do niej.

Liczne źródła podają, że wśród najczęstszych powodów dyskryminacji znaleźć można:

- narodowość, rasę, etniczność;
- płeć, wiek, stan cywilny, sytuację rodzinną;
- choroby, inwalidztwo, wygląd fizyczny;
- wyznanie, religię, poglądy polityczne;
- wykształcenie, zdolności, styl życia;
- dietę, abstynencję, uzależnienia;
- status społeczny i ekonomiczny, miejsce pochodzenia, zawód;
- orientację seksualną, cechy płci przeciwnej;
- karalność.

Zazwyczaj, aby zmniejszyć obawy przed obcą grupą, podświadomie przyjmuje się stereotyp na jej temat, a przynależność do zidentyfikowanej własnej grupy daje poczucie tożsamości. Według Henriego Tajfela tożsamość społeczna to koncepcja własnej osoby, która jest wynikiem naszej świadomości członkostwa w danej grupie społecznej, wraz z poczuciem wartości i emocjonalnym zaangażowaniem przypisywanym temu członkostwu³. Wymienia się m.in. tożsamość płciową (*gender*), seksualną, etniczną, rasową, religijną, narodową, regionalną, klasową, a także tożsamość grupy wiekowej. Osobników należących do innych grup postrzega się jako odmiennych, odmienność zaś widziana jest w kategoriach *Innego* lub *Obcego*.

Inny to osoba odmienna, lecz znana i mimo różnic rozumiana, a więc – przewidywalna, nie zniechęcająca do nawiązania kontaktu⁴. *Obcy* to osoba

wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankofońskiego, Kraków 2007, s. 132.

3 Zob. M. Szopski, *Komunikowanie międzykulturowe*, Warszawa 2005.

4 P.P. Grzybowski, dz. cyt., s. 27.

odmienna, wykraczająca poza kategorię *Innego*, nieznaną bądź znaną w stopniu niewielkim, a więc niezrozumiała, nieprzewidywalna, budząca niepewność i poczucie zagrożenia. Wywołuje niechęć, odrzucenie, agresję i dyskryminację⁵.

Badania z 2008 roku

Jesienią 2008 roku w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. Witelona w Legnicy przeprowadzono, pod kierunkiem Autorki, wycinkowe badania na grupie studentów III roku. Miały one na celu poznanie prezentowanego przez studentów stosunku do odmiennych od nich pod różnymi, wybranymi aspektami grup.

Studenci poddani badaniom pochodzili przede wszystkim z małych miejscowości leżących wokół Legnicy (miasteczek i wsi), a grupę badawczą stanowiło łącznie 65 osób, w tym 44 kobiety (68%) i 21 mężczyźni (32%), którzy reprezentowali następujące kierunki studiów: politologię – 11 studentów, pedagogikę – 20, turystykę – 17, administrację – 11, informatykę – 6. Dobór osób do sondażu miał charakter celowo-losowy.

Badania, prowadzone w 2008 roku, mające na celu określenie cech tworzonej przez badanych podkultury studenckiej wskazały, że „nie wytworzyli [oni] swojej oryginalnej ideologii, jednak wartości i autorytety, na których się wzorowali, były im wspólne”. Można zatem „mówić o wspólnym światopoglądzie badanych studentów PWSZ, ale nie o oryginalnej ideologii odróżniającej się od innych grup społecznych”. Jednocześnie „szacunek do tradycji i tolerancja w stosunku do zachowań seksualnych oraz używek sprawia, że wśród badanych studentów PWSZ możemy mówić o oryginalnej obyczajowości”⁶.

Postawiono wówczas sześć pytań związanych z aktualną sytuacją społeczną. Dla potrzeb prezentowanego tekstu przedstawiono odpowiedzi studentów na jedno z nich: wobec których przejawów odmienności prezentowanej przez innych od nich ludzi studenci są (nie)tolerancyjni?

Przy konstruowaniu kwestionariusza kierowano się dwoma głównymi kryteriami:

1. Grupy *Innych* wybrane arbitralnie spośród grup odmiennych wobec studentów:
 - homoseksualiści obojga płci,
 - niepełnosprawni fizycznie i intelektualnie,
 - osoby starsze.

⁵ Z. Bauman, *Socjologia*, Poznań 1996, s. 62.

⁶ Zob. P. Grossman, *Powstawanie subkultury studenckiej w PWSZ im. Witelona w Legnicy*, praca licencjacka napisana pod kier. M. J. Zajączkowskiej, Legnica 2006.

2. Wybór sytuacji społecznych ze względu na doświadczenia i potrzeby studentów:
- związki partnerskie/małżeńskie między *Innymi*,
 - zakładanie rodziny przez *Innych*,
 - adopcja przez *Innych*,
 - dzieci własne w przedszkolu i w szkole z *Innymi*,
 - zatrudnienie/praca *Innych*,
 - zjawisko *gender*,
 - walka *Innych* o swoje prawa.

Wnioski z badania w Legnicy

Widoczne były różnice w wypowiedziach kobiet i mężczyzn, odnoszących się do konkretnych sytuacji. W wybranych kategoriach dało się zauważyć wśród kobiet zdecydowanie większe przyzwolenie na:

- umieszczanie własnych dzieci w przedszkolach i szkołach integracyjnych,
- pracę nauczycieli o orientacji homoseksualnej z dziećmi,
- prawo mniejszości do walki o swoje prawa.

Mężczyźni byli zdecydowanie bardziej nietolerancyjni w stosunku do osób homoseksualnych we wszystkich w zasadzie sytuacjach. W wypowiedziach widoczne były także podobieństwa między mężczyznami i kobietami, gdyż zarówno studenci, jak i studentki solidarnie deklarowali:

- wysoką tolerancję wobec osób niepełnosprawnych,
- niezgodę na tworzenie rodziny z dziećmi adoptowanymi przez osoby o orientacji homoseksualnej,
- niską tolerancję wobec osób starszych.

Badania z 2016 roku

Minęło osiem lat od zakończenia badań i ich analizy; studia ukończyły kolejne roczniki młodzieży, w tym okresie miały miejsce nowe wydarzenia polityczne i społeczne, niewątpliwie oddziałujące na świadomość młodych ludzi i ich stosunek do odmiennych kulturowo, pod określonymi względami, osób. Powstało więc pytanie: jakie stereotypy i uprzedzenia prezentują młodzi studenci wobec *Innych*, należących do wybranych grup?

Sondaż przeprowadzono w grupie 168 studentów I roku, dobranej celowo-losowo w Wyższej Szkole Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu, w której zna-

lazło się 128 kobiet i 40 mężczyzn. Studenci prezentowali następujące kierunki studiów: pedagogika – 96 osób (57%), zarządzanie – 43 osoby (25%), informatykę – 29 osób (18%). Dominującą grupę wiekową stanowiły osoby w wieku 20–25 lat (40,5%), powyżej 25 lat – 36,9%, do 20 lat – 22,6%. Wśród studentów znajdowali się obcokrajowcy – Ukraińcy i Senegalczycy (34%) – oraz Polacy (56%), pozostałych 10% respondentów nie określiło swojej przynależności narodowej.

Gdyby potraktować nową sondaż jako drugi etap badań, należałoby trzymać się uprzednich kryteriów. Z dzisiejszej perspektywy zdarzeń społecznych i politycznych warto jednak zapytać nie tylko o klasycznie odmiennych kulturowo ludzi innej rasy czy odmiennych seksualnie, lecz zagadnąć o stosunek do seniorów czy uchodźców politycznych, czyli o dwie grupy, które na arenie społecznej mocno zaznaczają swoją obecność, wywołując publiczne polemiki i zmiany zachowań w społeczeństwach.

Dlatego też w ankiecie skierowanej do 168 osób (studentów I roku w WSZ „Edukacja” we Wrocławiu) wyróżniono dwie główne kategorie dystansu społecznego: 1) grupy *Innych* oraz 2) sytuacje społeczne (zob. tabele 1, 2 i 3). Przy konstruowaniu pytań sugerowano się skalą dystansu społecznego Emory’ego Bogardusa, jedną z najpopularniejszych miar uprzedzeń wobec członków grupy obcej. Skala ta mierzy chęć dystansowania się od różnych grup społecznych, począwszy od bardziej formalnych kontaktów w sferze publicznej, po nieformalne kontakty w sferze prywatnej. Dystans społeczny mierzony może być za pomocą pytań dotyczących różnych sfer życia: kulturowych, gospodarczych oraz kontaktów osobistych.

Tabela 1. Dystans społeczny 1

Sytuacje	Senior (w %)		Niepełnosprawny (w %)		Homoseksualista (w %)	
	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie
Czy zgadzasz się, by na twojej uczelni dziekan był...	63	4	63	3	38	7
Jako przyszły pracodawca zatrudniłbyś/zatrudniłabyś...	50	4	70	3,5	66	8
Czy chciałbyś/chciałabyś pracować przy wspólnym projekcie edukacyjnym z...	50	2	73	0	64	7
Czy zatrudniłbyś/zatrudniłabyś jako opiekunkę do swojego dziecka...	50	25	22	41	23	51

Sytuacje	Senior (w %)		Niepełnosprawny (w %)		Homoseksualista (w %)	
	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie
Czy chciałbyś/chciałabyś zamieszkać we wspólnym mieszkaniu z...	45	27	54	18	46	28
Czy bawiłbyś/bawiłabyś się na dyskotecie z...	45	20	54	3,5	52	14
Twoimi bliskimi sąsiadami mają być...	35	30	61	18	47	7

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Dystans społeczny 2

Czy zgodziłbyś się, aby człowiek o innym kolorze skóry:	Tak (w %)	Nie (w %)
był dziekanem na twojej uczelni?	75	1,19
pracował z tobą przy wspólnym projekcie edukacyjnym?	76,78	1,19
był opiekunem dla twojego dziecka?	57,76	17,86
bawił się z tobą w dyskotecę?	75	2,97

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3. Dystans społeczny 3

Sytuacje	Imigrant ekonomiczny (w %)		Uchodźca (w %)	
	Tak	Nie	Tak	Nie
Jako przyszły pracodawca zatrudniłbyś/zatrudniłabyś...	70	10	60	40
Masz zamieszkać we wspólnym mieszkaniu z...	20	10	20	80
Twoimi bliskimi sąsiadami mają być...	38	18	20	68

Źródło: opracowanie własne.

Przynależność do grupy studentów pochodzących z różnych środowisk i stykających się na uczelni z różnymi poglądami oraz zachowaniami powinna zaowocować stosunkowo wysoką tolerancją na różne odmienności. Taką właśnie cechą główną charakteryzowali się studenci WSZ „Edukacja” we Wrocławiu (32 osoby mieszkające we Wrocławiu, 136 osoby przyjeżdżające na zajęcia z prowincjonalnych miast i wsi, często oddalonych od Wrocławia) badani w 2016 roku.

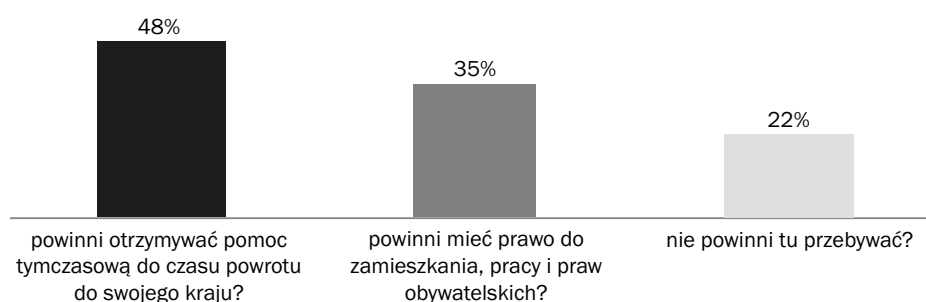
Sami respondenci (128 kobiet i 40 mężczyzn) stwierdzili, wybierając spośród 11 cech charakterystycznych dla młodzieży uczącej się, że są przede wszystkim tolerancyjni (93%), a poza tym ciekawi świata (66%), oraz że mają poczucie humoru (59%). Ponadto ponad połowa z nich jest nastawiona na sukces edukacyjny (54%), co w połączeniu z przyswajaną w ramach zajęć współczesną wiedzą społeczną powinno przyjmować co najmniej postać wypowiedzi poprawnych politycznie.

Prezentacja wyników badań z 2016 roku

Uchodźcy i imigranci

Badania CBOS z października 2015 roku wskazują, że wiek respondentów różnicuje stosunek do uchodźców i imigrantów. Szczególnie negatywne nastawienie prezentują ludzie do 35. roku życia. Jest to grupa wiekowa analogiczna do grupy badanych studentów i emigrantów. Młodzi respondenci (51%) uważają, że Polska nie powinna w ogóle przyjmować uchodźców (w grupie badanych studentów twierdzi tak 22%), za udzielaniem tymczasowej pomocy jest około 38% młodych ludzi w Polsce, a wśród studentów 48%. Za przyznaniem im praw i zgodą na osiedlanie jest ok. 8% obywateli (CBOS), wśród badanych studentów aż 35%⁷ (zob. wykres 1).

Wykres 1. Czy uważasz, że uchodźcy oraz imigranci w Polsce:

Źródło: opracowanie własne.

⁷ Zob. Polacy o uchodźcach – w internecie i w „realu”. Komunikat z badań nr 149/2015, Warszawa 2015, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_149_15.PDF, dostęp: 21.02.2018.

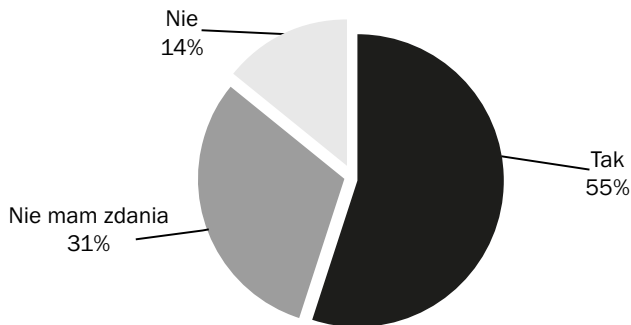
Uchodźcy

Z badań CBOS wynika, że większość Polaków (53%) prawidłowo definiuje uchodźców jako osoby, które opuściły swój kraj w obawie przed prześladowaniami. Nie wiele mniej osób, bo ponad 44%, także słusznie wskazuje, że są to uciekinierzy z terenów objętych wojną.

Wśród studentów 60% przyjęłoby do pracy uchodźców, natomiast 40% stanowczo stwierdziło, że nie. Zamieszkujących z nimi we wspólnym lokalu widzi siebie 20%, za sąsiadów chce mieć ich też 20%. Po 80% respondentów zdecydowanie nie chce mieć ani takiego sąsiada, ani współlokatora.

Za wspieraniem społecznym i/lub prawnym uchodźców w badanej grupie studentów opowiada się 55% ankietowanych, przeciwko temu jest 14%, lecz aż 31% nie wie, co odpowiedzieć lub ma obojętny stosunek do tego problemu (zob. wykres 2).

Wykres 2. Czy uważasz, że należy wspierać społecznie i prawnie uchodźców?

Źródło: opracowanie własne.

Imigranci

W kontekście intensyfikacji migracji do Polski zapytano studentów o ich stosunek do kolejnej wybranej grupy *Innych* – imigrantów. Odkąd Polska wstąpiła do Unii Europejskiej w 2004 roku, nasiliła się migracja z Polski do państw unijnych, a nasz kraj przyjmuje coraz więcej emigrantów zarobkowych spoza UE. Zmieniły się przepisy o cudzoziemcach, które ułatwiają pobyt i pracę w kraju (12.12.2013). Z badań „Polska w badaniach europejskich” wynika, że większość Polaków wypowiada się o imigrantach bardziej refleksyjnie i teoretycznie niż wynikałoby to z ich rzeczywistego, doświadczanego kontaktu⁸.

⁸ Zob. K. Andrejuk, *Postawy wobec imigrantów w świetle wyników Europejskiego Sondażu Społecznego 2014–2015*.

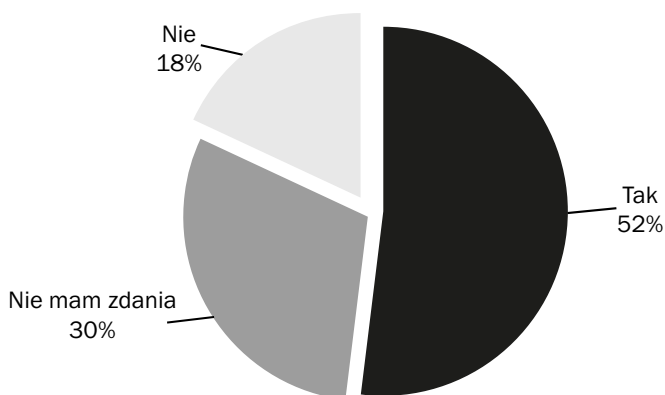
Zradyzalizowały się poglądy Polaków i spolaryzowały zdania dotyczące adaptacji do codziennego życia. Za najważniejsze w procesie przyjmowania cudzoziemców uznano ich znajomość języka polskiego i gotowość do przejścia akceptowanego powszechnie stylu życia.

W badanej grupie studenci zaakceptowali emigrantów przede wszystkim jako pracowników (70%). Nad przyjęciem emigranta do pracy nie zastanawiało się zaś w ogóle 30% badanych młodych ludzi. Z niejakim trudem zaakceptowaliby ich jako bliskich sąsiadów 38% respondentów, a 20% za współlokatorów. Zdecydowanie jednak nie chciałoby dzielić z nimi mieszkania 10% ankietowanych, a widzieć ich w sąsiedztwie nie chciałoby 18%. Aż 70% nie potrafiło zająć stanowiska w kwestii wspólnego zamieszkiwania. Czyżby oprócz pragmatycznego podejścia do taniej siły roboczej pojawiły się obawy o konkurencję na rynku pracy?

Takie poglądy potwierdzają wypowiedzi na temat wspierania prawnego i socjalnego imigrantów; rozkład odpowiedzi jest prawie identyczny jak w przypadku uchodźców: 52% studentów uważa, że należy tak postępować, 18% jest przeciwko pomaganiu i aż 30% jest bez zdania w tej kwestii (por. wykres 3).

Być może dane te wskazują na brak wiedzy o tej grupie ludzi, a może są to wypowiedzi wynikające z poprawności politycznej studentów, wśród których jedną trzecią stanowią młodzi ludzie z Ukrainy i Afryki.

Wykres 3. Czy uważasz, że należy wspierać społecznie i prawnie emigrantów ekonomicznych?

Źródło: opracowanie własne.

Inny kolor skóry

Pytanie o stosunek do tej grupy wydawał się zasadny, bo w grupie badanych, tak jak i w większości innych wyższych szkół w Polsce, znajdowali się studenci nie tylko z innych kultur, lecz także przedstawiciele wyraźnie widocznych innych ras (np. czarnoskóra młodzież z Senegalu). Osobnicy o odmiennym kolorze skóry zostali przez grupę zaakceptowani w 75% w każdej wskazanej kategorii, czyli jako: potencjalni dziekani, współpracownicy w projektach, towarzysze na zabawie w dyskotecce, a także jako opiekunowie do dzieci (55%). Możliwość „kolorowej” niani do dziecka odrzuciło natomiast 30% respondentów.

Osoby homoseksualne

Homoseksualna grupa jest coraz bardziej aktywna, a więc i widoczna w polskim społeczeństwie, choć podobno aż 75% badanych przez CBOS nie zna nikogo o tej orientacji. Zdaniem ponad połowy respondentów (53%) osoby homoseksualne stały się zbyt konfrontacyjne w swojej walce o równouprawnienie. Mimo iż sondaże wskazują na polepszanie się postaw wobec osób homoseksualnych, to stosunek Polaków do homoseksualizmu nadal jest negatywny. Badani wskazali w sondażu osoby homoseksualne jako drugą (zaraz po Romach) grupę, której obecność w otoczeniu jest najmniej pożądana.

Choć stosunkowo wielu respondentów w badaniach ogólnopolskich uważa, że lesbijki i geje nie powinni mieć możliwości pracy we wszystkich zawodach, większość nie miałaby nic przeciwko temu, by osoba o orientacji homoseksualnej pracowała w tej samej firmie co oni (76%) czy była ich bezpośrednim współpracownikiem (70%)⁹.

Wśród grupy studenckiej osoby homoseksualne są postrzegane pod wieloma względami jako „trudne” do zaakceptowania. Co prawda, 66% respondentów przyjąłoby ich do pracy i 64% pracowałoby z nimi we wspólnych projektach (porównywalnie z badaniami ogólnopolskimi), a 52% bawiłoby się z nimi na dyskotecce, ale już wśród sąsiadów i współlokatorów widziałaby ich tylko mniej niż połowa (odpowiednio 47% i 46%). Natomiast 28% zdecydowanie nie chciałaby z nimi wspólnie mieszkać, a 46% mieć za sąsiada. Tylko 38% studentów akceptowałoby homoseksualnego dziekana. Nie ma na ten temat zdania 55% ankietowanych. Jako opiekuna do dziecka zatrudniłoby ich tylko 23%, przy jednoczesnym odrzuceniu homoseksualisty w tej roli przez 51% badanych.

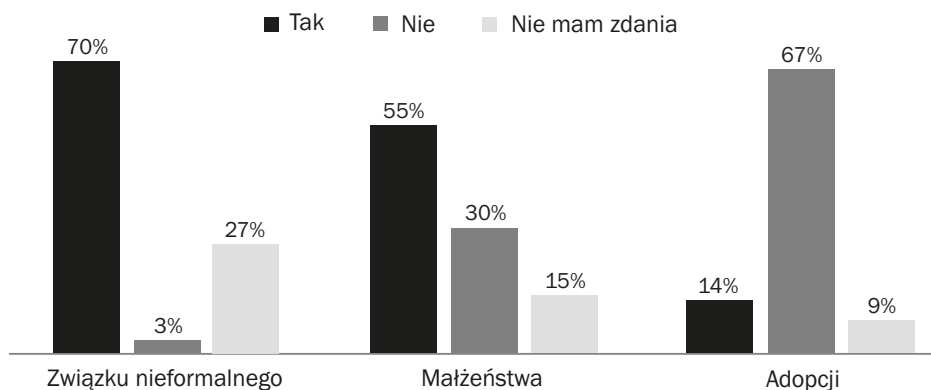
W badaniach ogólnopolskich 79% ankietowanych zgodziło się ze stwierdzeniem, że osobom homoseksualnym nie powinno pozwalać się na pracę z dziećmi. Jest to stereotypowe przeświadczenie, że homoseksualizm niejako w sposób

⁹ Zob. A. Stefaniak, M. Witkowska, *Społeczne kontakty Polaków, czyli czy znamy ludzi innych niż my sami i czy chcemy ich poznawać?*, [w:] *Uprzedzenia w Polsce*, red. A. Stefaniak, M. Bilewicz, M. Winiewski, Warszawa 2015.

niekontrolowany rzutuje na pewne działania niezwiązane ze sferą seksualności. Społeczne obawy przed gejem, który jest nauczycielem, polegają na tym, że ten fakt budzić może niepokój nie tyle o jego kompetencje wychowawcze, ile o to, że będzie w jakiś sposób propagował orientację homoseksualną wśród młodych ludzi. Może tu także oddziaływać skojarzenie homoseksualizmu z pedofilią.

Z badań CBOS wynika, że Polacy mają podzielone opinie na temat związków osób tej samej płci. Aprobata dla związków nieformalnych wyraziło 63% Polaków, a nie akceptowało 33%, podczas gdy wśród studentów akceptowało 70%, a odrzuciło tylko 3%. Pozostali nie mieli zdania.

Wykres 4. Czy według Ciebie pary homoseksualne powinny mieć prawo do:

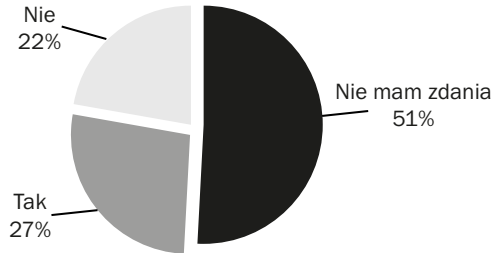

Źródło: opracowanie własne.

Polacy wypowiedzieli się także na temat możliwości zawierania małżeństw przez osoby homoseksualne. Zdecydowana większość dorosłych (78%) nie zgadza się na wprowadzenie prawa, które by to umożliwiło, a 16% nie sprzeciwia się. Wśród studentów 55% popiera małżeństwa, przeciwko nim jest 30%. Pomysł adoptowania dzieci przez pary homoseksualne zaakceptowałyby jedynie 6% badanych w Polsce, wśród studentów – 14%. Silny sprzeciw przeciwko adopcji wyraża 89% Polaków i 67% studentów.

Jedna trzecia Polaków (34%) była zdania, że osoby homoseksualne, które ujawniły swoją orientację, powinny być podziwiane za odwagę, tymczasem tylko – a może aż – 27% studentów stwierdziło, że osoby homoseksualne powinny mieć opiekę prawną i socjalną. Z poglądem tym nie zgodziło się 22% ankietowanych, a 51% nie potrafiło się określić.

Wykres 5. Czy uważasz, że należy wspierać społecznie i prawnie osoby homoseksualne?

Źródło: opracowanie własne.

Osoby niepełnosprawne

Postawy społeczne wobec osób niepełnosprawnych zmieniały się wraz z rozwojem cywilizacji. W zależności od dominujących poglądów społecznych i filozoficznych wobec ludzi z niepełną sprawnością stosowano dyskryminację, izolację lub segregację, a nawet eutanazję. Dzisiaj popularyzuje się zachowania zmierzające do integracji niepełnosprawnych z resztą społeczeństwa, a o ich skuteczności w znacznym stopniu decydują postawy akceptacji i współpracy społeczeństwa wobec osób niepełnosprawnych.

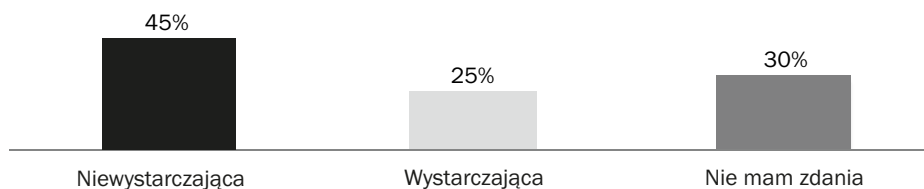
W badaniach prowadzonych przez CBOS w 2007 roku prawie połowa ankietowanych (45%) pozytywnie oceniła stosunek Polaków do osób niepełnosprawnych, lecz mniej więcej tyle samo badanych (48%) było przeciwnego zdania. Zdecydowana większość Polaków (76%) opowiedziała się za zatrudnianiem osób niepełnosprawnych razem ze zdrowymi pracownikami, co szósty (17%) ankietowany poparł zaś segregacyjny model zatrudnienia¹⁰.

Wśród badanych studentów poparcie dla pracy osób zdrowych z osobami niepełnosprawnymi wyraża się w następujących wskazaniach: 73% widzi się we wspólnych projektach, 70% przyjęłoby osobę niepełnosprawną do pracy, 63% wyraża aprobatę dla przyjęcia niepełnosprawnego na stanowisko dziecka. Ponad połowa (61%) zgadza się na sąsiada niepełnosprawnego i na towarzysza zabawy dyskotekowej oraz współlokatora (po 54%). Tylko 22% respondentów przyjęłoby niepełnosprawnego do opieki nad własnym dzieckiem, podczas gdy 41% nie zgadza się na takiego opiekuna. Nie chce dzielić z niepełnosprawnym wspólnego mieszkania 18% ankietowanych.

¹⁰ Zob. *Postawy wobec osób niepełnosprawnych: komunikat z badań*, BS/169/2007, Warszawa 2007, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_169_07.PDF, dostęp: 21.02.2018.

W opinii 86% badanych niepełnosprawni powinni liczyć na pomoc społeczną i prawną; według 1% nie należy im się taka pomoc od państwa, a 13% nie ma zdania w tej sprawie. Zdaniem 45% badanych ta pomoc jest niewystarczająca, według 25% jest wystarczająca, a 30% nie ma zdania. Ten pozytywny stosunek respondentów do osób niepełnosprawnych potwierdzają badania CBOS – zawsze, niezależnie od rodzaju niepełnosprawności, gotowość do pomocy im najchętniej wyrażają najmłodszy ankietowani.

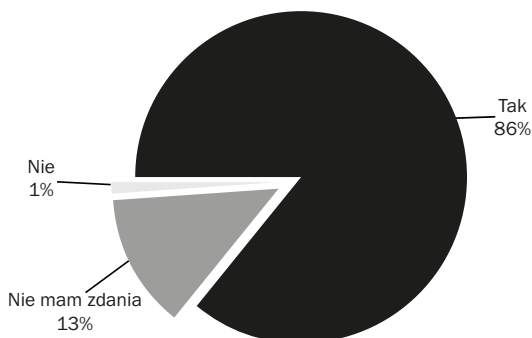
Wykres 6. Pomoc udzielana w Polsce osobom niepełnosprawnym jest:

Źródło: opracowanie własne.

Zrozumienie specyfiki osób niepełnosprawnych wzrasta systematycznie od wielu lat. Zaobserwowane zmiany świadczą o coraz większym otwarciu Polaków na osoby niepełnosprawne i o aprobacie integracji osób niepełnosprawnych z innymi pracownikami. Czynnikiem, który miał prawdopodobnie wpływ na zmiany opinii w tej sprawie w ostatnich latach, są kampanie społeczne. W 2003 roku, nazwanym Europejskim Rokiem Osób Niepełnosprawnych, uczyniono wiele dla poszerzenia świadomości o niepełnosprawnych osobach, przeznaczając znaczne środki z Unii na programy edukacyjne i integracyjne oraz wydawnictwa.

Wykres 7. Czy uważasz, że należy wspierać społecznie i prawnie osoby niepełnosprawne?

Źródło: opracowanie własne.

Seniorzy/osoby starsze

Wiek chronologiczny jest jednym z podstawowych wymiarów organizacji życia społecznego, leżącym u podstaw tzw. stratyfikacji wiekowej społeczeństwa (*age stratification*), której towarzyszy tendencja do kategoryzowania ludzi ze względu na osiągnięty przez nich wiek życia.

W kulturze Zachodu, zorientowanej na młodość, starsi ludzie są grupą społecznie napiętnowaną. Podobnie jak o „seksizmie” czy „rasizmie”, mówi się dziś o „ageizmie” – jako trzecim wielkim „izmie” związanym ze społecznymi uprzedzeniami, dyskryminacją i odrzuceniem ludzi w podeszłym wieku.

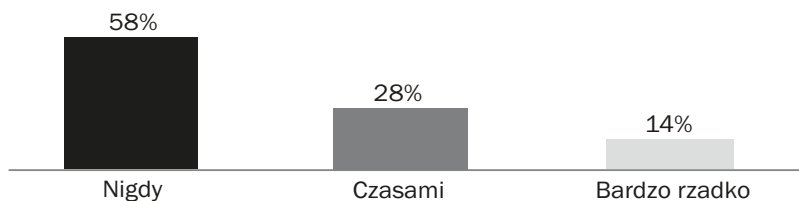
Poprawa warunków życia i wzrost witalności ludzi w podeszłym wieku poszerzają przestrzeń życiową (*life space*) kolejnych pokoleń ludzi starzejących się. Wiek chronologiczny traci w ich życiu na znaczeniu, a coraz większą rolę odgrywa wiek psychologiczny. Mimo to młodzi ludzie, którzy mają pozytywny obraz człowieka starego jako osoby, relacje międzypokoleniowe postrzegają jako antagonistyczne. Negatywna ocena roli ludzi starszych w życiu społecznym, jaką ujawniają młodzi ludzie wkraczający w dorosłość, może być konsekwencją tego rodzaju doświadczeń¹¹.

W badanej grupie uwidaczniają się owe ogólnopolskie tendencje. Studenci widzą człowieka w podeszłym wieku na stanowisku dziekana, współpracownika w projektach, (każdy wybór po 63%), przyjęliby go do pracy i opieki nad dzieckiem (każdy wybór po 50%) poszliby z taką osobą na dyskotekę i mogliby z nią zamieszkać (po 45%), a nawet widzą ją jako sąsiada (35%). Tyle że jednocześnie 35% badanych nie widzi seniora wśród sąsiadów, 27% nie chce z nim mieszkać, 25% nie widzi go jako opiekuna swoich dzieci, a 20% na pewno nie chciałoby się z nim bawić na dyskotecę.

Z wypowiedzi studentów wynika, że mimo dość zróżnicowanych poglądów dotyczących ludzi starych, nie używają oni negatywnych określeń w stosunku do osób starszych, a jeśli już to: bardzo rzadko (14%), czasami (28%), nigdy (58%) (zob. wykres 8).

11 G. Miłkowska, *Analiza postaw społecznych wobec ludzi starszych*, „Rocznik Polsko-Ukraiński” 2014, t. 16, s. 177–192.

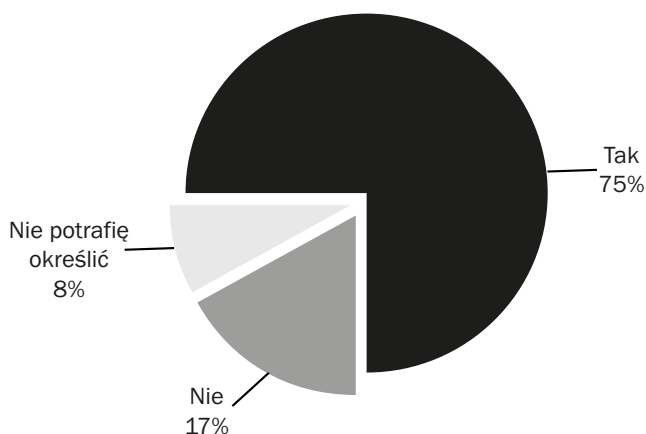
Wykres 8. Używanie negatywnych określeń w stosunku do seniorów

Źródło: opracowanie własne.

Dystans wobec osób w podeszłym wieku warunkowany jest wieloma czynnikami, takimi jak: postawy prezentowane przez rodziców, społeczne stereotypy i uprzedzenia, postawy prezentowane przez rówieśników, brak dobrze funkcjonującej edukacji do starości, rozpoczynającej się od najmłodszych lat, a także własny lęk przed starością (czyli bliżej nieznaną przyszłością). Europejski Rok Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej, czyli rok 2012, wniósł nowe tendencje i nową wiedzę o pokoleniu seniorów. Stąd pojawiły się następujące odpowiedzi dotyczące pytania, czy należy wspierać prawnie i socjalnie seniorów. Wyniki badań pokazują, że: tak – 75%, nie – 17%, nie ma zdania – 8% (zob. wykres 9).

Wykres 9. Czy uważasz, że należy wspierać społecznie i prawnie seniorów?

Źródło: opracowanie własne.

Zakończenie i wnioski

Czy studenci PWSZ i WSZ „Edukacja” są gotowi do wejścia w świat wielokulturowy, skoro pełni uprzedzeń, w niewielkim tylko zakresie we własnym świecie tolerują *Innych* (niepełnosprawnych i starszych), odrzucając *Innych* (głównie osoby homoseksualne i przybywające z innych krajów)?

Młodzież, która wywodzi się przeważnie z prowincji, reprezentuje najczęściej światopogląd wyniesiony z rodzinnego środowiska. Na uczelni napotyka na często odmienne poglądy prezentowane przez kolegów i wykładowców, przyswaja na zajęciach nową, kontrowersyjną dla siebie wiedzę, porównuje ją z informacjami z mediów. Taka młodzież musi radzić sobie z własnym dysonansem poznawczym. Widać to na przykładzie wypowiedzi studentów i studentek, w których pojawiał się często wysoki, ponad 30%, odsetek odpowiedzi „nie wiem”, „nie mam zdania” na wiele dość oczywistych, zdawałoby się, pytań. Czy to wątpliwość przyjmująca postać uniku dla zachowania poprawności politycznej, czy faktycznie stwierdzona niewiedza w danym zakresie?

Tabela 4. Czynniki kształtujące stosunek studenta do *Innych*

Wyszczególnienie	Tak		Nie	
	Liczba studentów	%	Liczba studentów	%
Postawy rodziców	97	57	22	13
Postawy rówieśników	57	33	47	28
Edukacja	87	51	30	18
Spoleczne stereotypy i uprzedzenia	44	26	53	32
Własne lęki	76	45	35	20
Oddziaływanie mediów	53	31	48	28

Źródło: opracowanie własne.

Wyrażany przez badanych studentów dystans wobec wybranych grup *Innych* został ukształtowany przez określone czynniki. Ich ważkość ukazują odpowiedzi respondentów zawarte w tabeli 4. Przekazane społecznie i środowiskowo stereotypy (postawy rodziców i rówieśników) i uprzedzenia (własne lęki) zostały zmodyfikowane przez edukację oraz oddziaływanie mass mediów. Pozwoliło to na zmniejszenie dystansu wobec osób *Innych* – starszych i niepełnosprawnych – gdyż można zauważyć pewną pozytywną zmianę niektórych poglądów i pokonywanie tej części stereotypów w porównaniu z badaniami ogólnej populacji Polaków.

Uprzedzenia i nietolerancja nadal jednak zajmują mocną pozycję w postawach badanych studentów, szczególnie dotyczy to *Obcych* – osób homoseksualnych i niechcianych cudzoziemców.

Zdobywanie umiejętności umożliwiających rozpoznanie komunikacji opartej na uprzedzeniach jest obowiązkiem osoby ułatwiającej komunikację pomiędzy kulturami oraz instytucji pragnącej stworzyć u siebie wrażliwe, wielokulturowe środowisko pracy. Rada Europy podkreśla, że edukacja przyczynia się do poznawania najważniejszych wartości społecznych i obywatelskich, takich jak postawa obywatelska, równość, tolerancja czy szacunek¹². Tymczasem przemiany świadomościowe są procesualne, długoterminowe i wymagają wielu zabiegów, odpowiednich działań ze strony tych, którzy odpowiadają za tworzenie dialogu międzykulturowego. Szczególnie istotne wydaje się to zadanie w przypadku studentów kierunków społecznych, którzy, by sprostać wymogom nauczyciela – „tłumacza międzykulturowego”, powinni prezentować m.in.:

- gotowość poznawania nowych lub innych idei, koncepcji i doświadczeń bez natychmiastowego formułowania ocen lub porównywania z faktami dobrze znanymi;
- znajomość komunikacji polegającej na rozumieniu, że ludzie nie reagują bezpośrednio na wydarzenia, lecz na znaczenie, jakie tym wydarzeniom przypisują;
- zdolności interpersonalne, to znaczy słuchanie, empatyczne zrozumienie itp., czyli zdolność do wyrażania szacunku i pozytywnej akceptacji drugiego człowieka;
- świadomość, że własne widzenie świata nie jest uniwersalne, że indywidualne koncepcje wszystkich ludzi posiadają wartość jednakową¹³.

Edukacja międzykulturowa oparta jest na założeniu równości wszystkich, lecz wymaga także uznania i szacunku dla różnic istniejących między poszczególnymi jednostkami. Współcześnie powinna zatem stanowić jeden z elementów kształcenia wszystkich studentów i koniecznie opierać się na wielu różnych, wywodzących się z odmiennych paradygmatów źródłach.

Bibliografia

- Andrejuk K., *Postawy wobec imigrantów w świetle wyników Europejskiego Sondażu Społecznego 2014–2015. Polska na tle Europy*, Warszawa 2015, www.ifispan.pl/wp-content/uploads/2015/12/Postawy-wobec-imigrant%C3%B3w-w-%C5%9Bwielu-wynik%C3%B3w-Europejskiego-Sonda%C5%BCu-Spo%C5%82ecznego-2014-2015.-Polska-na-tle-Europy.pdf, dostęp: 21.02.2018.
- Bauman Z., *Socjologia*, tłum. J. Łoziński, Zysk i S-ka, Poznań 1996.

12 Zob. M.J. Zajączkowska, *Komunikacja międzykulturowa w okręgu przygranicznym*, [w:] *Poziomy aktywności Polski w środowisku międzynarodowym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Legnicy, maj 2002*, red. T. Łoś-Nowak, A. Dudek, Legnica 2002, s. 19.

13 Europejski Rok Dialogu Międzykulturowego, www.dialog2008.pl/, dostęp: 10.10.2010.

- Europejski Rok Dialogu Międzykulturowego, www.dialog2008.pl, dostęp: 10.10.2010.
- Górska P., Mikołajczak M., *Tradycyjne i nowoczesne uprzedzenia wobec osób homoseksualnych w Polsce*, [w:] *Uprzedzenia w Polsce*, red. A. Stefaniak, M. Bilewicz, M. Winiewski, Wydaw. Liberi Libri, Warszawa 2015.
- Grossman P., *Powstawanie subkultury studenckiej w PWSZ im. Witelona w Legnicy*, praca licencjacka napisana pod kier. M.J. Zajączkowskiej, Legnica 2006.
- Grzybowski P. P., *Edukacja europejska. Od wielokulturowości do międzykulturowości. Koncepcje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankofońskiego*, Impuls, Kraków 2007.
- Miłkowska G., *Analiza postaw społecznych wobec ludzi starszych*, „Rocznik Polsko-Ukraiński” 2014, t. 16.
- Polacy o uchodźcach – w internecie i w „realu”*. Komunikat z badań nr 149/2015, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2015, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_149_15.PDF, dostęp: 21.02.2018.
- Postawy wobec osób niepełnosprawnych*. Komunikat z badań, BS/169/2007, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2007, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_169_07.PDF, dostęp: 21.02.2018.
- Stefaniak A., Witkowska M., *Społeczne kontakty Polaków, czyli czy znamy ludzi innych niż my sami i czy chcemy ich poznawać?*, [w:] *Uprzedzenia w Polsce*, red. A. Stefaniak, M. Bilewicz, M. Winiewski, Warszawa 2015.
- Szopski M., *Komunikowanie międzykulturowe*, Wydaw. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2005.
- Zajączkowska M.J., *Komunikacja międzykulturowa w okręgu przygranicznym*, [w:] *Poziomy aktywności Polski w środowisku międzynarodowym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Legnicy, maj 2002*, red. T. Łoś-Nowak, A. Dudek, Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Legnicy „Wspólnota Akademicka”, Legnica 2002.

Students attitude to Other. Selected aspects of an intercultural dialogue of a student from the provinces

Abstract: One of the most indispensable social competences in today's world is an ability to communicate with representatives of other cultures. The ability, based on tolerance, understanding and respect, transforms into an intercultural dialogue which is essential in the process of integration between nations, races and various minorities. However, stereotypes, biases and intolerance seem to be the main obstacles in the dialogue. Young people should be particularly well prepared to the intercultural dialogue. Thus, it arises a question concerning students' intolerance. Which manifestation of otherness makes the students intolerant? Research, conducted in PWSZ in Legnica in 2008 and in WSZ „Edukacja” in Wrocław in 2016, demonstrate that biases and intolerance towards minorities are still strongly embedded in students attitudes, as far as social life and work are concerned. It makes the students education towards intercultural dialogue more essential.

Keywords: communicate, intercultural dialogue, intolerance, other, stereotypes, students